

**УЧАСТЬ СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ім. О. ДОВЖЕНКА
У АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ БАТУРИНА (2012 – 2016 РР.)**

У статті поданий стислий опис археологічних досліджень м. Батурина – гетьманської резиденції І. Мазепи, що проводилися спільними зусиллями членів українсько-канадської експедиції до складу якої входили студенти-історики Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Ключові слова: Батурин, гетьман, фортеця, гетьманська гвардія, археологічна експедиція

Проблема національно-визвольних змагань в Україні довгий час замовчувалася офіційною спочатку російською, а пізніше зросійщеною радянською історіографією. Особливо дісталася періоду, коли відбувалися події Північної війни, що проходили на території України. Вони якщо й висвітлювалися у офіційних джерелах, то досить тенденційно і завуальовано.

Публікації останніх років проливають світло на цей короткий відрізок часу намагань створити якісно нове державне утворення на теренах Гетьманщини – національну козацьку державу. Зокрема це праці С. Павленка, Т. Таїрової-Яковлевої, В. Мезенцева, Ю. Ситого, В. Коваленка, В. Скорохода та інших дослідників. Левова частка цих робіт присвячена постаті І. Мазепи та вивченню його резиденції – м. Батурина.

Майже чверть століття йшла війна Московії зі Швецією за вихід до Балтійського моря. Розпочата ще Іваном Грозним в XVI ст. боротьба за Балтику була завершена Петром I у першій чверті XVIII ст. на користь Росії.

На початку 1708 р. армія Карла XII після перемог у Польщі та Саксонії почала свій похід до кордонів Московського царства. Шведський король мав намір розбити російську армію й захопити Москву. На початку походу виступило 44 тис. шведського війська та ще 30 тис. були готові вийти йому на допомогу з Лівонії та Фінляндії [1, С. 56].

Московські війська, поступово відходячи на схід, застосовували тактику «випаленої землі». За свідченнями шведських вояків, що потрапили у полон у вересні 1708 р., у шведському війську почався голод, бо йшли вони спустошеними та спаленими московитами селами. Цей опис стосується території Білорусі. Подібні речі відбувались і в Україні. За наказом Петра I російські війська, відступаючи, повинні були палити хліб, знищувати млини та будинки, а жителів виселяти разом із худобою в ліси [2, С. 189]. Цар розумів, що не можна було дати шведам увійти вглиб території багатой на провізію України. Це підтверджує наказ Петра I, який отримав Шереметьєв: «Всеми силами береги, чтоб неприятель не вышел в глубь в Черкасские города, а в Великороссийские не так, (понеже хотя б и вошел, там нечего делать)» [3, С. 209].

Ступивши на землі України, шведи відчули неоднозначне ставлення до себе. В деяких містах, як-то Стародуб, Новгород-Сіверський, вже встигли закріпитись московські гарнізони, перед цим «попрацювавши» з місцевим населенням. Налякані погрозами, а інколи й відвертою фізичною розправою за можливе співробітництво з окупантами, селяни чинили шведським військам всілякі перепони. Інколи це доходило навіть до збройних нападів [3, С. 208], хоча в окремих селах шведів зустрічали з хлібом-сіллю.

У цей час на з'єднання зі шведськими військами виступили українські козаки, керовані І. Мазепою Він до останнього вагався, адже шведи несли із собою розруху, але ще більша загроза йшла з боку росіян, на допомогу яким за наказом Петра I він повинен був вийти з Батурина. Гетьман так говорив про Карла XII: «Диявол его сюда несет! Все мои интереса превратит, и войска Великороссийские за собою внутрь Украины впровадит на последнюю оной руину и нашу погибель!» [2, С. 189]. Мазепа розумів, що перемога москвинів може повністю знищити автономію Гетьманщини, натомість шведська корона могла стати вигідним

союзником України проти Московського царства: у разі перемоги король не контролював би гетьмана так настирливо й повсякчас, як цар.

Прийнявши рішення об'єднатися з Карлом XII, І.С. Мазепа 25 жовтня вийшов із Батурина, перейшов Десну біля села Оболоння (Коропський район Чернігівської обл.) і 26 жовтня (за іншими даними 27) біля с. Орлівки зустрівся з одним із шведських загонів [4, С. 78].

31 жовтня О. Меншиков підійшов до Батурина й оточив його. Розуміючи, що силою місто захопити не вдасться – настільки потужними були укріплення та артилерія – він двічі посилав парламентом кролевецького козака Федора Стожка з метою схилити гарнізон фортеці до здачі [5, С. 11]. Фортеця не здалась. Козаки мали надію, що армія Карла XII, котра вже була на підході, встигне їм на підмогу. Меншиков вже мав намір зняти облогу, та в останню хвилину у московському таборі з'явився старшина Прилуцького полку І. Ніс, який визвався таємно провести росіян за міські стіни [6, С. 28]. 2 листопада 1708 р. Батурин впав, потоплений у крові. Все населення, за винятком близько трьох сотень жителів, що встигли втекти, було винищене. Не пощадили навіть жінок і дітей. У російських історичних джерелах про цей погром можна знайти всього кілька скупих рядків: «...и эта столица гетманская была взята приступом и разорена...».

На шляху до Батурина від місцевих жителів села Чапліївки (нині Шосткинський район Сумської обл.) Мазепа дізнався про сумну долю своєї резиденції. Коли шведське військо і козаки підійшли до неї, вони були вражені побаченим: міста практично не існувало. Гетьманські палаци (заміський на Гончарівці та палац, що знаходився у цитаделі) були зруйновані, будинки, млини та інші будівлі спалені. Дерев'яна церква, що стояла в замку, згоріла, а собор Святої Трійці сильно пошкоджений вогнем. Шведські літописці писали, що росіяни перебили всіх (і старих, і малих), незважаючи на вік. Навкруги лежало безліч трупів, багато з яких були до половини спалені [7, 40]. З військово-адміністративної столиці козацько-гетьманської держави та одного з найбільших і найкрасивіших міст України, яким Батурин був у 1669 – 1708 рр. він перетворився на зграйще.

У 1995 р. археологічна експедиція Чернігівського педагогічного інституту вперше розпочала розкопки Батурина. З 2001 р. канадські та українські археологи й історики спільно продовжили археологічні дослідження у складі міжнародної українсько-канадської експедиції у рамках Програми дослідження Східної України ім. Михайла та Дарії Ковальських (керівник д-р З. Когут). Батуринський проект також підтримували Центр досліджень історії України ім. Петра Яцика (директор д-р Франк Сисин) і Меморіальний фонд ім. Марусі Онищук та Іванка Харука при КІУСі (Канадський інститут українських студій), заснований Петром Малофієм (м. Едмонтон) [8, С. 9]. П'ятнадцять років поспіль спонсорами Батуринського археологічного проекту є Канадський інститут українських студій Альбертського університету, Понтифікальний інститут середньовічних студій Торонтського університету та Дослідний інститут «Україніка» у Торонто.

Масштабні археологічні дослідження, публікації їх здобутків членами експедиції та реставрація архітектурних пам'яток міста XVII – XVIII ст., аналіз писемних джерел та матеріалів розкопок Батурина дозволили археологам прояснити його історію і підготувати реконструктивні плани й малюнки виглядів міста козацької доби. Це дало змогу відбудувати численні архітектурні споруди і відтворити образ колишньої гетьманської столиці.

У розкопках Батурина, починаючи з 2012 р., разом зі студентами-істориками та науковцями Чернігівського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка (ЧНПУ), Національного університету «Києво-Могилянська академія», волонтерами з Києва, Чернігова і Донецька, беруть участь і студенти факультету філології та історії кафедри історії правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка (ГНПУ). Того року їх було дев'ятеро (8 істориків та 1 волонтер). Під керівництвом автора публікації вони проходили практику на різних археологічних об'єктах Батурина, зокрема на Гончарівці, де досліджувалися підмурки замської резиденції І. Мазепи, залишки дерев'яної церкви та службової споруди.

Палац на Гончарівці збудований наприкінці 1690-х років. За однією з версій (В. Мезенцев, С. Юрченко) він мав три поверхи з мансардою, за іншою (Ю. Ситий) – це була класична українська кам'яниця. На думку В. Мезенцева, гетьман І. Мазепа спорудив і оздобив свою резиденцію на зразок барокових палаців Польщі та Литви. Археологічними ж дослідженнями встановлено, що західноєвропейський зовнішній декор було доповнено місцевими прийомами фарбування, побілки та облицювання поліхромними полив'яними й теракотовими розетками і вставками, характерними для культової архітектури Києва того часу. Серед знахідок, виявлених при дослідженні підмурків палацу, слід згадати західноєвропейські та російські монети XVII – XVIII ст., сережку, фрагменти поліхромних розеток.

Одним із головних об'єктів досліджень експедиції, відомим із писемних джерел, стала дерев'яна церква, що знаходилась поблизу гончарівського палацу. Вперше вона згадується у Літописі Самійла Величка. У «Короткому описі Малоросії» (за списком військового канцеляриста Григорія Покаса 1751 р.) повідомляється, що Мазепин двір із церквою за містом на Гончарівці залишений «у пустці». Отже, згідно документів, після батуринського погрому церква певний час ще стояла, але не діяла. Пізніше вона або повністю зруйнувалася або була розібрана і перенесена до іншого місця.

У 2012 р. розкопки залишків церкви, виявлених раніше за 30 м на північний захід від Мазепиноного палацу, продовжилися. В ході досліджень було встановлено, що вона мала розміри близько 11 x 10 м, одну апсиду, орієнтовану на північний схід, та, вірогідно, зовнішню галерею. До південно-західного кута храму прилягала споруда, котра ще повністю не розкопана і тому до кінця не підлягає ідентифікації. На північному боці могла знаходитись прибудова. Підлога і стіни церкви спиралися на дерев'яні стовпи, сліди від яких у вигляді стовпових ям були виявлені на досліджуваному об'єкті.

Цього року проводилися роботи і по вивченню великої наземної споруди, виявленої у 2011 р. за 70 м від палацу. За попередніми висновками вона датується початком XVIII ст. Об'єкт мав каркасно-стовбову конструкцію, нехарактерну для жител Батурина і загалом Чернігівщини козацької доби. Знахідки у межах споруди дали підставу В. Мезенцеву зробити припущення, що вона, вірогідно, використовувалося козацькою старшиною чи іншими службовцями із оточення гетьмана під приміщення канцелярії, архіву чи бібліотеки. На думку Ю. Ситого, тут збиралися офіцери гетьманської гвардії (сердюки) або козацькі старшини, які служили посланцями-кур'єрами, гетьманськими придворними чи ад'ютантами при палаці Мазепи.

В межах службової споруди було знайдено 19 срібних та мідних польсько-литовських і російських монет XVII – XVIII ст. та турецьку мідну монету султана Сулеймана II, карбовану у Стамбулі 1099 року хіджри за мусульманським календарем, що відповідає 1688 р. від Різдва Христового. Тут були виявлені срібна підвіска з рельєфним рослинним візерунком, кругла прикраса з гірським кришталем для одягу, мідна підвіска, кільце-обручка, 5 гудзиків, фрагменти тканини і шнура, 5 бронзових пряжок та 7 фігурних накладок з рельєфними орнаментами, насічкою та інкрустаціями від наборів оздоб старшинських шкіряних поясів. Серед залишків будівлі трапилися 21 свинцева мушкетна куля, зламаний бронзовий гвинт і 2 кремені від ударного замка рушниці, 7 залізних наконечників стріл. Знахідки останніх на Гончарівці показують, що гетьманське військо продовжувало користуватись луком і стрілами до XVIII ст., хоча віддавало перевагу мушкетам та пістолям.

Серед цікавих предметів, виявлених у 2012 р., слід згадати виточену на токарному верстаті кістяну фігурку, форма якої є типовою для європейських шахів XVII – XVIII ст. Знахідки шахових фігур у козацькій Україні є рідкісними, як і у Батурині, де вони раніше не зустрічались.

Інтерес становить і бронзова пластина у формі оголеного чоловіка, який грає на сурмі. Його зображення майстерно і детально вигравіровано на лицевому боці. Не викликає сумніву, що воно зроблено досвідченим гравером за індивідуальним замовленням. На переконливу думку Л. Виногородської, мова йде про італійську школу Нового часу. Вона узгоджується з

версією В. Мезенцева, який провів широкий порівняльний аналіз цієї знахідки і дійшов висновку, що на ній зображено янгола з сурмою ренесансної традиції. Такий образ був поширеним у живописі, графіці та скульптурі Відродження і бароко Заходу, особливо у сценах Страшного Суду. Янгол, що сурмить у довгу пряму сурму, часто зустрічається в ілюстраціях на обкладинках і титульних сторінках манускриптів і стародруків, зокрема Італії та Німеччини XV – XVIII ст. [9, С. 6–20].

У 2013 р. міжнародна українсько-канадська археологічна експедиція під керівництвом директора Центру археології і стародавньої історії Північного Лівобережжя ЧНПУ, кандидата історичних наук В'ячеслава Скорохода і його заступника Юрія Ситого (науковий керівник експедиції) продовжила свою роботу. В ній брало участь близько семидесяти студентів і науковців із ЧНПУ, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Сумського державного педагогічного університету, у тому числі шістнадцять студентів-істориків ГНПУ. Вони продовжили дослідження, започатковані у минулі роки, на Гончарівці, біля підмурків собору Живоначальної Трійці, неподалік палацу К. Розумовського та біля будинку В. Кочубея. Останній став об'єктом уваги глухівських студентів. Тут провадились розкопки однієї із господарських споруд, залишки якої були виявлені неподалік існуючого будинку. Серед виявлених знахідок на увагу заслуговують західноєвропейські монети, бронзові поясні накладки, фрагменти теракотових та поліхромних пічних кахлів.

На території колишньої фортеці Батурина, на схід від цвинтаря собору Живоначальної Трійці, зруйнованого московцями 1708 року, археологи розкопали рештки великого зерносховища XVII – початку XVIII ст. Тут було відкрито залишки дерев'яної клуні для сушіння снопів і переробки зерна та 16 зернових ям, перекритих у давнину дерев'яним навісом, у яких знайдені срібні польські монети, залізний і кістяний гудзики, дві гральні фішки, виточені з розбитого керамічного посуду, фрагменти пічних кахлів, гончарних горщиків та скляних виробів, керамічні люльки.

У 2014 р. до складу українсько-канадської археологічної експедиції увійшло 8 глухівських студентів-істориків. Частина з них працювала на відкритих раніше об'єктах на Гончарівці, залишках церкви Живоначальної Трійці, біля будинку генерального судді Василя Кочубея, де під керівництвом Ю. Ситого було знайдене місце розташування Введенської церкви, спорудженої з дубових брусів наприкінці XVII ст. Церква пережила погром Батурина 1708 р. За наказом К. Розумовського у 1778 р. храм розібрали й перенесли до с. Матіївки, що поблизу Батурина. У 1933 р. він був знесений місцевими комуністичними активістами.

Слід звернути увагу на те, що упродовж багаторічних розкопок та земляних робіт в усіх частинах міста та на околицях траплялися численні поховання та непоховані людські рештки – жертви жахливої різанини, влаштованої О. Меншиковим. Ю. Ситий виявив такі захоронення на усіх батуринських цвинтарях. Так, наприклад, серед кістяків, розкопаних на цвинтарі Троїцького собору, виявили останки чоловіка з пробитим черепом, вірогідно загиблого під час російського нападу. В ході обстеження траншеї водогону на території фортеці археологи відкрили залишки 17 рядових дерев'яних жител і господарських споруд XVII – початку XVIII ст., знищених пожежею, і в порожній зерновій ямі – кістяк підлітка, який загинув під час погрому Батурина. У котловані згорілої хати були знайдені кістки ніг загиблого мешканця [10, С. 5-28].

Влітку 2015 р., незважаючи на складну ситуацію в Україні, археологи та студенти-історики Чернігівського та Глухівського університетів продовжили роботи на об'єктах Батурина. Дванадцять студентів ГНПУ склали основу Батуринської українсько-канадської археологічної експедиції, адже кількість її учасників значно зменшилася у порівнянні з минулими роками. Ними досліджувалися як відкриті раніше, так і нововиявлені об'єкти.

Новий польовий сезон порадував знахідками срібних російських та польських монет XVII – XVIII ст. Поблизу місця, де стояла дерев'яна Мазепина церква, був виявлений фрагмент теракотової плитки із зображенням герба І. Мазепи та кількома літерами гетьманської абрєвіатури. Археологам вже траплялися аналогічні фрагменти, які можуть бути

частинами як однієї, так і кількох керамічних плит, що знаходилися на фасадах гетьманського палацу чи інших споруд замиської гончарівської резиденції І. Мазепи.

Глухівські студенти, вивчаючи об'єкти Гончарівки, проводили розкопки як службової споруди, дослідження якої триває поспіль вже декілька років, так і нового об'єкту, який, на перший погляд, представляє собою залишки цегляної будівлі, адже у невеликій заглибині трапилось багато шматків цегли-литовки XVII ст. За аналогами раніше досліджуваних решток кам'яних споруд Гончарівки, зокрема палацу І. Мазепи, серед битої цегли традиційно зустрічалися різні за розміром залізні цвяхи, свинцеві уламки облямівки віконниць, інші металеві предмети, що застосовувалися при будівництві. У заглибині ж їх взагалі не було виявлено, як і слідів вапняного розчину на жодній із цеглин. Не виключено, що археологи натрапили на колишній склад цегли, з якої свого часу будували споруди замиської Мазепиної резиденції. Ученим ще належить дати відповідь на це питання.

Найбільш результативними для експедиції 2015 р. стали роботи на залишках собору Живоначальної Трійці. Під час розкопок церковного цвинтаря було виявлено 80 кістяків батуринських міщан та козаків. У похованнях знайдені мідні та срібні монети карбування Речі Посполитої та Росії, натільні хрести, гудзики, металевий оклад дерев'яної ікони (не збереглася).

Насамкінець слід згадати про закладку розвідувального шурфу на ринковій площі Батурина, де виявлений фундаментний рів з великою кількістю битої цегли. На думку Ю. Ситого, вона могла походити з Миколаївської церкви, залишки якої вже кілька років намагаються знайти дослідники. Він вважає, що говорити про встановлення місцезнаходження храму ще передчасно, але не виключає можливості повторного використання його цегли при розбудові Батурина у XIX ст., що може привести археологів до віднайдення залишків церкви у майбутньому.

В експедиції 2016 року брали участь дев'ять глухівських студентів-істориків (у т. ч. – 3 у якості волонтерів). Роботи проходили на ряді об'єктів минулих років. Традиційно було закладено розкопи на садибі Кочубеїв, у яких виявлені залишки підмурків невідомих споруд. У центрі міста досліджувалася ділянка, звільнена від старої забудови у 2015 р. Означене місце у XVII – XVIII ст. знаходилося у межах фортеці, але значних об'єктів цього періоду виявлено не було. Результатом робіт на розкопі стали окремі знахідки монет XVIII ст. та невелика кількість фрагментів кількох різновидів пічних кахлів і скляних виробів.

Одним із найцікавіших об'єктів польового сезону 2016 р. стало продовження розкопок будинку представника козацької старшини, розпочате ще 2006 р. При першому дослідженні з'ясувалося, що будинок, без сумніву, був знищений московськими військами під час погрому. Це підтвердили сліди пожежі, а також з монети, датування яких не виходило за рамки 1708 р. Знаковою тоді стала знахідка бронзового посрібленого пояса XVII ст. із зображенням на округлій пряжці вершника у лицарському спорядженні [11, С. 6], який став окрасою експозиції батуринського музею археології. 2016 року були розкриті частина будинку та льох, де знайдені монети Речі Посполитої, фрагменти поливних пічних кахлів, бронзовий натільний хрест, фрагмент козацької керамічної люльки тощо.

На відміну від минулих років, майже не трапилось нових знахідок на замиській резиденції І. Мазепи – Гончарівці. У розвідувальних шурфах знаходилися невелика кількість фрагментів кухонного посуду та розвал горщика XVII – XVIII ст. Так само нечисленними були матеріали цього періоду у двох розкопах, закладених у центральній частині міста неподалік Воскресенської церкви (монети, кераміка, фрагменти мушкетних куль та ін.).

Загалом же результати робіт експедиції 2016 р. за кількістю та значимістю виявлених та досліджених об'єктів і знайдених артефактів, що проливають світло на батуринську трагедію 1708 року, дещо поступаються результатам минулих археологічних сезонів.

Кожного року результати українсько-канадської експедиції дають нові знання про визначну пам'ятку історії та культури – резиденцію гетьманів Д. Многогрішного, І. Самойловича та І. Мазепи, яка відіграла величезну роль в історії України, становленні її державності та суверенітету. Значний внесок у ці дослідження зробили й продовжують робити

співробітники та студенти Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, котрі упродовж п'яти польових сезонів (2012, 2013, 2014, 2015, 2016 рр.) є незмінними учасниками батуринського проекту.

**Список співробітників та студентів
Глухівського національного педагогічного університету – учасників українсько-канадської археологічної експедиції у м. Батурині**

Коваленко Юрій Олександрович – керівник.

2012 р.

Андросенко Іван Михайлович

Бакін Віталій Іванович

Бобошко Юрій Вікторович

Галян Катерина Валеріївна

Гнип Євгеній Андрійович

Гнип Юлія Вікторівна

Лазаревич Олена Юріївна

Попов Вячеслав Вікторович

*Ткаченко Віктор Вячеславович (волонтер, факультет дошкільної та початкової освіти, спеціальність «дошкільна освіта») **

2013 р.

Вегера Віталій Олександрович

Дерпа Олена Леонідівна

Дуцина Тарас Михайлович

Єременко Владислав Геннадійович

Ільїн Дмитро Вадимович

Корольова Юлія Валентинівна

Кулик Антон Андрійович

Лесик Сергій Олександрович

Носовський Ігор Сергійович

Падалко Аліна Вікторівна

Солодка Крістіна Олександрівна

Стрілець Марина Анатоліївна

Троян Андрій Васильович

Фещенко Владислав Сергійович

Щедров Олександр Андрійович

Юрченко Ольга Юріївна

2014 р.

Аллахвердова Валерія Олександрівна

Волошин Януш Вікторович

Гарбуз Віталій Вячеславович

Особливець Світлана Сергіївна

Пилипенко Віталіна Сергіївна

Пластун Олег Володимирович

Савіч Катерина Сергіївна

Царук Наталія Володимирівна

2015 р.

Асмаковський Микола Михайлович
Ганжела Іван Вадимович
Дука Дмитро Леонідович
Євдокименко Сергій Іванович
Кудряшов Денис Андрійович
Каравайко Сергій Сергійович
Лобушко Володимир Юрійович
Мінченко Марина Василівна
Нікітін Сергій Валерійович
Петрушанко Геннадій Вікторович
Малеванчук Артем Валерійович (волонтер)
Присяник Сергій Володимирович (волонтер)

2016 р.

Єрмоленко Світлана Іванівна
Петрикей Олександр Сергійович
Петров Дмитро Вікторович
Руденко Дмитро В'ячеславович
Топрикін Максим Сергійович
Швець Олександр Вікторович
Пластун Олег Володимирович (волонтер)
Присяник Сергій Володимирович (волонтер)
Мирошниченко Юлія Андріївна (волонтер, факультет філології та історії спеціальність «англійська мова»)
Бобошко Юрій Вікторович (волонтер)

* Левова частка учасників експедиції – студенти напряму підготовки «Історія» з ГНПУ ім. О. Довженка, що проходили археологічну практику. Дехто зі студентів-істориків взяв участь у експедиції як волонтер. Якщо добровольці представляли інший факультет, про це зазначено в дужках.

1. Ключевский В. О. Сочинения. Курс русской истории. – М., 1958. – Т. 4. – Ч. 4 – 422 с.
2. Павленко С. О. Міф про Мазепу. – Чернігів, 1998. – 248 с.
3. Бескровный Л. Г. Русская армия и флот в XVIII веке. – М., 1958. – 662 с.
4. Тельпуховский Б. С. Северная война. – М., 1946. – 200 с.
5. Сапухін П. А. Події російсько-шведської війни 1708–1709 років на території Сумщини. – Суми, 1958. – 35 с.
6. Белашов В. І. Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України. – Глухів, 1996. – 145 с.
7. Данієл Крман. Подорожній щоденник. (Itinerarium 1708–1709). – Київ, 1999. – 160 с.
8. Мезенцев В. І. Розкопки у Батурині українсько-канадською археологічною експедицією у 2003 р. // Гомін України. – Торонто, 2004. – №10 (3074).
9. Мезенцев В. І. Розкопки у Батурині 2012 р. Культура козацької еліти Мазепино двору. – Торонто, 2013. – 24 с.
10. Мезенцев В. І. Палаці Івана Мазепи і Кирила Розумовського. Археологічні дослідження у Батурині 2013 – 2014 років. – Торонто, 2015. – 24 с.
11. Мезенцев В. І. Розкопки у Батурині українсько-канадською археологічною експедицією у 2003 р. // Гомін України. – Торонто, 2007. – №11 (3213).

В статтє представлено краткое описание археологических исследований г. Батурина – гетманской резиденции Ивана Мазепы, проводившихся совместными усилиями членов украинско-канадской экспедиции в состав которой входили студенты-историки Глуховского национального педагогического университета им. А. Довженко.

Ключевые слова: Батурин, гетман, крепость, гетманская гвардия, археологическая экспедиция

The article contains a brief description of archaeological research of Baturyn - the residence of Hetman Ivan Mazepa, held joint efforts of members of the Ukrainian-Canadian expedition which included students of Hlukhiv National Pedagogical University named after O. Dovzhenko

The problem of the national liberation struggle in Ukraine long time was suppressed by official Russian and later Russified Soviet historiography. Especially the period, when there were events of the Northern War, which took place on the territory of Ukraine. If they were covered by official sources, it is rather tendentious and veiled. Researches of the last years shed light on this short period of time of attempts to create a qualitatively new state formation on the territory of the Hetmanate – the national Cossack state. The largest part of these works is devoted to the study of the personality of Mazepa and his residence in Baturyn. The struggle for Baltic sea which has begun since Ivan the Terrible in the 16th century has been finished by Petro I in the first quarter of the 18th century in favor of Russia.

At the beginning of 1708 the army of Charles XII, after victories in Poland and Saxony, beginning campaign to Russia's borders. Russian troops are gradually moving away to the east, used the tactic of "scorched earth". At this time on connection with the Swedish troops were Ukrainian Cossacks, operated by I. Mazepa. He hesitated until the last, because the Swedes were carrying destruction, but there was still a big threat from the Russians to the aid of whom by order of Petro I he had to get out of Baturyn. Mazepa knew that the Russians victory can completely destroy the autonomy of the Hetmanate, but the Swedish crown could become a profitable ally of Ukraine against Russia: in case of victory the king would not controlled the Hetman so persistently and consistently as the Russian Tsar.

By order of the Tsar Petro I the Russian General Oleksandr Menshykov went to Baturyn and surrounded it. Fortress was not given. The Cossacks were hoping that the army of Charles XII, which was already on its way, will be in time to help them. Menshykov already intended to lift the siege, but there was a traitor, who volunteered to spend the Russians secretly inside of the city walls. Baturyn has fallen, sunk in blood. All population of the city, except for about three hundred people, who managed to escape, were killed.

In 1995 the archaeological expedition of Chernihiv Pedagogical Institute for the first time began excavating of Baturyn. Since 2001 Canadian and Ukrainian archaeologists and historians together continued the archaeological research as part of the international Ukrainian-Canadian expedition in the framework of the Eastern Ukraine research program named after Myhailo and Daria Kovalskyh (leader Dr. S. Kohut). Extensive archaeological researches, the publications of their achievements by members of the expedition and restoration of architectural monuments of the XVII - XVIII, analysis of written sources and materials of excavations of Baturyn have allowed archaeologists to clarify its history and to prepare reconstructive plans and drawings of the city in Cossacks period. It has allowed to restore numerous architectural constructions and to recreate an image of the former hetman capital.

In excavation of Baturyn since 2012, together with students and scientists of Taras Shevchenko Chernihiv national pedagogical university, National university "Kyievo-Mohylianska Academy", volunteers from Kyiv, Chernihiv and Donetsk, five years in a row also students of faculty of philology and history of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university take part. Under the leadership of the author of the publication they did practical training on various archaeological objects of Baturyn.

Annually results of the Ukrainian-Canadian expedition give new knowledge about an outstanding historical and cultural monument - the residence of hetman D. Mnohohrishnyi, I. Samoylovych and I. Mazepa which played a huge role in the history of Ukraine, the formation of its statehood and sovereignty. A significant contribution to the research done and continue to do the staff and students of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university, who throughout five field seasons are permanent members of Baturyn project.

Key words: Baturyn, Hetman, fortress, Hetman's guard, students, historians, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university, Department of History, law and teaching methods